

"בן לוקח בת ובת לוקחת בן": ייצוגי מגדר בעיתון החרדי ילדים

דליה לירן-אלפר, אורלי צרפתי

הקדמה

בשני העשורים האחרונים פורחת עיתונות הילדים בחברה החרדית. תופעה מעניינת היא שבעוד עיתוני הילדים החילוניים הולכים ונעלמים מנוף העיתונות בעברית בישראל, הן בשל סגירתם של העיתונים המפלגתיים והן בשל היעדר עניין כלכלי של העיתונים המסחריים, עולה ומשגשגת עיתונות הילדים המודפסת בציבור החרדי. אחת הסיבות לכך היא תמורות בדפוסי הצריכה של המדיה החדשים בשתי החברות. עמדתה של החברה החרדית, הגורסת מחד גיסא התבדלות מהתקשורת הכללית ומאידך גיסא פיקוח על התכנים ועל המסרים שאליהם היא נחשפת, נכונה שבעתיים ביחס לילדים. עמדה אידאולוגית זו, לצד שיקולים מסחריים של העיתונים, תרמו לאימוץ תפיסה המתייחסת לילדים כאל קהל יעד בעל צרכים מוגדרים ומאפיינים ייחודיים שונים מאלה של המבוגרים.

בחינת תוכניהם של עיתוני הילדים הפופולריים עשויה לפתוח צוהר אל עולם הילדים בחברה החרדית. עיתוני הילדים הם נשאי אידאולוגיה ובאמצעותם אפשר לעמוד על התפקיד שמייצגת החברה לבנים ולבנות. החברה החרדית מתאפיינת באידאולוגיה פטריארכלית המשמרת הפרדה מגדרית ומחייבת, בין השאר, מערכות חינוך נפרדות לבנים ולבנות. כן קיימת בה הפרדה ברורה בין המרחב הפרטי ('נשי') לציבורי ('גברי'), העומדת בסתירה מוחלטת לתפיסות דמוקרטיות ופמיניסטיות המקדמות שוויון בין המינים.

לאור זיהוי מגמה של זליגת ערכים פלורליסטיים וצרכניים המזוהים עם החברה החילונית לתקשורת החרדית (סיוון וקפלן, 2003; צרפתי ולירן-אלפר, 2010; צרפתי וזאבי, 2012), אנו בוחנות במאמר את ייצוגי המגדר בעיתון הילדים החרדי המסחרי, ילדים. כן נדון בסוגיה אם ייצוגי המגדר משמרים ומחזקים תפיסה דתית-שמרנית או שמא אפשר לאתר בהם ניצני שינוי בהשפעת מודלים מגדריים מתקדמים ומורכבים יותר.

ילדים בחברה החרדית

תרבות הילדים בחברה החרדית שונה במאפייניה ובהווייתיה מזו שבחברה החילונית ואף מזו של ילדים בציבור הדתי בישראל. התבדלותה הגאוגרפית והתרבותית של החברה החרדית ועמדתה האידאולוגית

ביחס לצינונות ולקיומה של מדינת ישראל, משמשות מצע לתהליכי חברות נבדלים. נדבך מרכזי בשימור זהותה הקהילתית הוא התמקדותה בעולם תוכן תורני והימנעותה מחשיפה לתכנים כלליים המזוהים עם המודרנה ועם ערכים מערביים.

מסיבות אידאולוגיות ופוליטיות מקיימת החברה החרדית מערכת חינוך נפרדת (הזרם העצמאי) מזו של החברה החילונית,¹ המפנה בנים ובנות למסלולים שונים. המעבר למוסדות החינוך מציין הפרדה פיזית בין בנים לבנות, המשליכה על אופיין ועל טיבן של האינטראקציות החברתיות בתקופת הילדות, כמו גם על תוכני הלימוד. כן נדרשת הקפדה על קוד לבוש דתי: הבנים חייבים ללבוש ציצית ולחבוש כיפה ואילו הבנות מחויבות להקפיד על לבוש צנוע הכולל חצאית, גרביונים וחולצה עם שרוולים. תקופת הילדות נחתמת אצל בנות בגיל 12 בטקס בת המצווה ואצל בנים בגיל 13 בטקס בר המצווה. הטקסים, שנחגגים במסגרת משפחתית וקהילתית, מציינים מעבר מעולם הילדות נטול המחויבות לעולם המבוגרים, הכרוך במחויבות אישית ובקבלת עול תורה ומצוות.

החברה החרדית רואה בתקופת הילדות שלב הכשרה מקדים בדרך אל הייעוד האישי והחברתי המתממש בשלב הבגרות. ההבחנה המגדרית מתבטאת בהצבת מודלים שונים לשני המינים. בעוד המודל שלאורו מתחנכים הבנים הוא ה"תלמיד חכם", המודל האידאלי המצופה מבנות עתיד להתממש בשני תפקידים מרכזיים בחייהן הבוגרים – אשת איש, "עוזר כנגדו", ואם לקיום מצוות פרו ורבו – העתידים לזכות במצוות בעולם הבא.

חינוך הילדים הוא ערך מרכזי וחשוב בתרבות היהודית. עם זאת, הציווי "בן חמש למקרא", המנחיל את חובת הלמדנות מגיל צעיר, מיועד לבנים בלבד וממצב את מעמדם החברתי בעתיד. קיימת הקפדה יתרה על בחירת המסגרות החינוכיות לילדים שהשיוך אליהן יהיה לרוב בהתאם לזהות התת-קהילתית של ההורים (ליטאים, חסידיים, ש"ס). מסגרות אלה משפיעות על רמת הידע של הילדים, על עולם הדימויים שלהם, על שאיפותיהם ועל מאווייהם לעתיד.

תהליך השחיקה במעמדו של מוסד המשפחה המתרחש בחברה המערבית, ובכלל זה בחברה הישראלית (בר יוסף, 2000; פוגל-ביז'אווי, 2003), פוסח על החברה החרדית השמרנית. היחידה המשפחתית בה

של החברה החילונית, העצימו תפקידים אלה. דפוסי תרבות הפנאי של ילדים בחברה החרדית שונים מאלה של ילדים בחברה החילונית, ובשל האיסור על צפייה בטלוויזיה ממלא העיתון תפקיד חשוב בניצול זמן פנאי.²

בדומה לתחום הספרות, שבו נערכה הבחנה בין ספרות הפונה למבוגרים לספרות הפונה לילדים, גם בעיתונות המודפסת נערכה הפרדה דומה ביחס לקהל הקוראים ולתכנים הייעודיים (ברוך, 1991; שביט, 1996). ההתייחסות לתפקידי עיתון הילדים נסמכת על ההנחה שהטקסטים המתפרסמים בו עונים על צרכים פסיכולוגיים, רגשיים וקוגניטיביים של הילדים: "כאשר מדובר בקהל קוראים צעיר [...] המפגש עם טקסט מילולי בכלל וספרותי בפרט הוא משמעותי במיוחד [...] יש למפגש מעין זה השלכות לגבי עולמו הנפשי של הקורא הצעיר ותהליך התפתחותו" (צורן, 1982, עמ' 25). מכאן שעיתון הילדים תורם לעיצוב דמותו של הילד.

נוסף על כך, הסוגיות והנושאים שמתפרסמים בעיתון אמורים לשקף את תחומי העניין ואת הבעיות המטרידים את ציבור הילדים קוראי העיתון (חזן, 2002; נשיא וברטל, 2012). אפשר להתייחס לשינויים המתחוללים בתכני העיתון כביטוי לתמורות המתרחשות במציאות החברתית. עם זאת, התכנים החדשים שהם תולדת השינויים, נתקלים במנגנוני פיקוח שמטרתם שמירה על הסדר החברתי הקיים הן כתפיסה אידאולוגית והן כפרקטיקה של חיים.

יש שלושה סוגים של עיתוני ילדים בקרב החרדים. האחד, עיתוני ילדים מפלגתיים, המתפרסמים מטעמים של עיתונים מפלגתיים דוגמת **המודיע הצעיר** (המודיע – אגודת ישראל), **יתד שלנו** (יתד נאמן – דגל התורה) ו**יום הילדים** (יום הילדים – ש"ס). בדומה למוטיבציה שהניעה בעבר את עורכי העיתונים המפלגתיים החילוניים (דבר, על המשמר) להוציא לאור עיתוני ילדים – כך גם בעיתונים החרדיים מפלגתיים. השני, עיתונים קהילתיים, היוצאים על ידי תתיקהילות בחברה החרדית כדוגמת עיתוני חב"ד: **תורתך שעשועי** ובמחנה צבאות השם (צרפתי, 1998). השלישי, עיתוני ילדים מסחריים עצמאיים (זקור, 2003) או עיתונים המצורפים למגזינים למבוגרים (ילדים), הפונים לכלל החברה הדתית-חרדית ואינם מזוהים עם פלג או עם קבוצה מסוימת. העיתונים המסחריים זיהו את הפוטנציאל השיווקי הגלום בפנייה לילדים ולנוער וויתרו על משתנה ההשתייכות הקהילתית מטעמי תפוצה. יצירת זיקה בין עיתוני המבוגרים לעיתוני הילדים תורמת גם לטיפוח דור הקוראים הפוטנציאלי הבא של העיתון ולתפוצתו בהווה (צרפתי ולירן-אלפר, 2010).

אפשר לאפיין את כל סוגי עיתוני הילדים כ"עיתונות מגויסת". העיתון נתפס כאמצעי המגדיר השתייכות קבוצתית ומשמש כלי בתהליך החברות הפוליטי-חברתי של דור הילדים לצד יצירת זיקה ומחויבות לעיתון (דר, 2007; שיכמנטר, 2007). העיסוק באורח חיים ובתכנים דתיים משותף לכולם, אם כי במינון משתנה.

סוגת הכתיבה הנפוצה במדורים השונים היא סיפורים דידקטיים העושים שימוש באירועים ובסיטואציות מחיי הילדים להשגת מטרות חינוכיות ומוסריות. בדומה לספרי הילדים, המשמשים כלי ביטוי להשקפות העולם של המחבר ומשקפים את מנהגי החברה, כך עושים גם הסיפורים המתפרסמים בעיתון (בחלקם סיפורים בהמשכים). העלילה בהם היא פשוטה ופשטנית, וזה מקל על תיאור ברור ועל הנגדה בין דמויות ה"טובים" ל"רעים". לרוב אלה סיפורים פרוזאיים

יצובה ואיתנה כבסיס ההשתייכות של הפרט, וכל חריגה העלולה לערער מצב זה מוקעת. כסוכן החברות העיקרי של הילד המשפחה מנחילה את הפרקטיקות הדתיות, את מערך הערכים ומבנה את התשתית לעמדות ולדפוסי החיים שיעצבו את חייו הבוגרים. הפיקוח של המשפחה על הילדים בכל תחומי החיים, ובכלל זה על החשיפה למידע באמצעי התקשורת, הדוק (קפלן, 2006).

כמצופה מחברה המשמרת מבנה היררכי-מסורתי, האב ניצב בראש המשפחה. הנשים פועלות במרחב הביתי והגברים במרחב הציבורי. למרות תהליכי השינוי בתעסוקת הנשים בשל היותן מפרנסות עיקריות, רחוקה הדרך מייצוג שוויוני מוצהר במערכת המשפחתית ובחיים הציבוריים. המחויבות של נשים נותרה על כנה והן ממלאות את התפקידים המסורתיים: אחראיות לחינוך הילדים ולתחזוקת משק הבית (בן נריה שחר, 2011; צרפתי ולירן-אלפר, 2010).

ניל פוסטמן (1986) דן בסוגיית "אובדן הילדות" בחברה המערבית והצביע על כרסום מתמשך בסמכות ההורית, תוך טשטוש הגבולות בין עולם המבוגרים לעולם הילדים. התפיסה החילונית הרווחת מציבה את הילד במרכז, דורשת מההורים דאגה וטיפול מתמשכים, ובמקביל מקדשת ערכים כמימוש עצמי, יוזמה ועצמאות, צרכנות ונהנתנות (ברוך, 1991; שביט, 1996). תהליך זה מתרחש, בין השאר, בהשפעת אידאולוגיה קפיטליסטית והחשיפה לאמצעי תקשורת ההמונים. אולם החברה החרדית מותחת גבולות ברורים בין שני העולמות תוך העמדת הציות לסמכות כערך נורמטיבי. "המסגרת הבראשית של ההווה הילדותית היא הוריו ואלוהיו, השותפים ליצירתו, ומשום כך הילד ע"פ חינוכו וגידולו מחויב להם ולמרותם [...] בקיום מצוות, בכבודם ובאמונה בלתי מעורערת" (וילאן, 1993, עמ' 45). כן היא מעמידה סרגל ערכים אלטרנטיבי ולפיו למקיים מצוות מובטח שכר ולמי שאינו מקיים מובטח עונש. ההתנהגות הנאותה כוללת תרומה לקהילה, צניעות והסתפקות במועט. היחס לצריכה ולצרכנות מושפע, כמובן, גם מן המצב הסוציו-אקונומי בחברה החרדית.

עיתונות הילדים בחברה החרדית

נוכח תהליכי השינוי בהיצע ובדפוסי הצריכה של אמצעי התקשורת בחברה החרדית, התעורר ויכוח ער ונוקב על צריכת המדיה החדשה בקרב הדור הצעיר בעיקר. בהנהגה הרוחנית והחינוכית הסתמן חשש מהשפעות מזיקות של אמצעים ויזואליים (הטלפון הסלולרי, המחשב והאינטרנט) שמאפשרים גלישה לעולמות תוכן בלתי מפורקים, אשר יש לגונן על הילדים והנוער מפניהם (צרפתי ובלייס, 2002). בניגוד לכך, תמימות דעים שוררת בין כל הפלגים על הלגיטימיות של המדיום המודפס (קוץ, 1999). פריחת העיתונות המודפסת בחברה החרדית, ובכלל זה עיתוני הילדים, מעידה על מרכזיותה של המילה הכתובה כמו גם על הרצון והצורך לשמור על ייחודה של החברה.

השאלה מהם תפקידיו של עיתון לילדים העסיקה עורכים וחוקרי עיתונים שונים בישראל לאורך השנים. משותפת לכולם ההתייחסות לפונקציות שצריכים למלא אמצעי התקשורת, הכוללים הנחלת ידע וערכים לצד הנאה ושעשוע (גר, 1990; פרינס-מלר, 2007). בדומה לעיתונים הפונים לקהל הקוראים המבוגר, גם עיתון הילדים משמש סוכן חברות אידאולוגי ודתי ומגדיר את השיוך התת-קהילתי. התמורות בהרכבה של החברה החרדית ובגודלה (עם כינונה של תנועת ש"ס ותנועת החזרה בתשובה) והחשש המתמיד מפני השפעותיה ה"מזיקות"

מוצרים נלווים.

נוסף על כך, מחקרים שבחנו את דימויי המגדר בפרסומת באמצעי התקשורת בישראל מצביעים אף הם על הצגה שמרנית של תפקידי המינים (בין השאר, וימן, 2000; פירסט, 2000). בכך הם מאשרים ממצאי מחקרים שנערכו בארצות אחרות משנות השבעים ואילך של המאה העשרים. ממצאים דומים עולים ממחקרים שבדקו את ייצוגי המגדר של ילדים בפרסומת (Lewin-Jones & Mitra, 2009; Jennings, 2007; Wartella, 2007).

ניתוח הייצוג התקשורתי של מוסד המשפחה בטלוויזיה הישראלית מעלה מגמות סותרות.⁵ מחד גיסא, ניסיון לשמר מודלים שמרניים וחיוניים, ומאידך גיסא, מתן ביטוי לשיח הציבורי המתגבר שנסב סביב שקיעת תפיסת המשפחה המאושרת והמתפקדת (למיש, 2000, 2010; זומר, 2009). בכמה מתכניות הטלוויזיה לילדים נמצא במפתיע כי המשפחה נעדרה מהמרחק כליל והילדים הוצגו כמתנהלים לבדם, ב"עולם של ילדים" (למיש, 2011). בהתייחס לפרסומת מתארת למיש (2010) את השינויים שחלו בייצוגי המשפחה כמייצגים את המעבר מהמשפחה המדרגית (היררכית) למשפחה הליברלית. לדבריה, ייצוג המשפחה השכיח מתאר מסגרת חברתית המרעיפה חום ואהבה. הילד מוצג עדיין במסגרת הסטראוטיפי הבתולי והתמים למרות השינויים שחלו במעמדו, בהתנהלותו העצמאית, בכוחו ובשיתופו בקבלת ההחלטות הצרכניות של המשפחה. במידה פחותה אפשר לאתר פרסומות המתארות משפחות שבהן ההורים הם ספקי שירותים וסחורות והילד מצטייר כיצור מניפולטיבי ה"מתחמק" את הוריו מונעי רגשות האשמה (בשל הזנחתו, לכאורה, עקב הזמן הרב המוקדש לפיתוח קריירה).

הצגת המחקר

העיתון **ילדים** שימש מקרה בוחן לייצוגי מגדר בעיתון ילדים חרדי מסחרי. העיתון נדפס כחוברת נפרדת המצורפת אל המגזין השבועי המסחרי **משפחה**. העורך האחראי הוא אלי פלאי ועורכת העיתון היא אתי ניסנבוים. רוב הכותבים בעיתון הן נשים, המוצגות לרוב רק בשמן הפרטי. העיתון מוגדר כעיתון לצעירים, ובחינת הטקסטים מלמדת כי גיל הקוראים נע בין ילדים בגילאי חמש-שש ועד בני נוער בגיל 16. היקפו של העיתון כשלושים עמוד בגיליונות רגילים וכחמישים עמוד בגיליונות נושא מורחבים. העיתון מודפס על נייר כרומו, וניכרת השקעה רבה בעיצוב. עמודי העיתון משופעים בתמונות, באיורים ובכותרות צבעוניות. עיצובו הוויזואלי מציג עולם דימויים דתי הכולל צילומים ואיורים של תשמישי קדושה וסמלים יהודיים, ושל בנים חובשי כיפות ובעלי פאות בלבוש חרדי מסורתי. דמויות של בנות ונשים לרוב מופיעות באיור בעוד בנים וגברים מופיעים גם בתצלומים. התמונה בעמוד השער של העיתון צבעונית ומציגה סמלי חגים יהודיים בהתאם למועד. תאריך פרסום הגיליון הוא התאריך העברי בלבד.

העיתון מורכב ממדורים קבועים, כגון מדור העורכת, מדור פרשת השבוע, סיפורי צדיקים ("אור זרוע לצדיק"), סיפורים בהמשכים ("שתי סיכות ביטחון") שבחלקם הם סיפורים בקומיקס המתפרסמים על גב העיתון, לצד מדורים משתנים ("מדע וידע", "מסביב לעולם"). נוסף על כך מתפרסמות כתבות חד פעמיות העוסקות רק לעתים נדירות בנושאי אקטואליה. כמקובל בעיתוני ילדים כלליים, גם כאן יש מדור המוקדש לשעשועונים, לתשבצים ולחידות ("אחת שתיים שלוש וחצי"). במקצת מהמדורים משתתפים ילדים בכתיבה ("על הלוח"

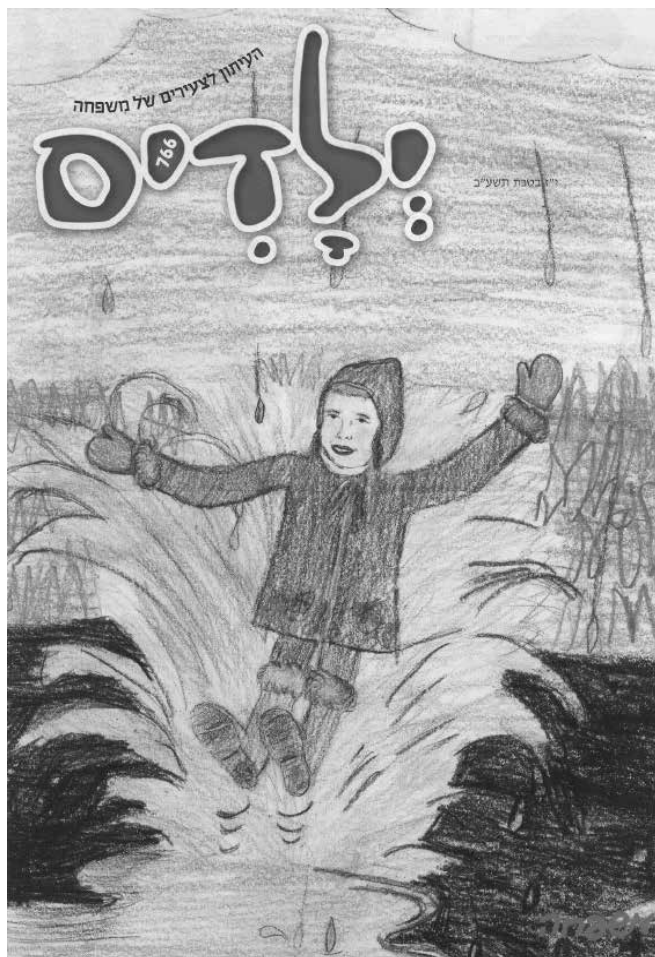
מחיי היום-יום או סיפורים על דמויות ראויות לחיקוי (חובב, 1995; מלחי, 1993).

הווי תרבות הפנאי של הילדים החרדים שונה מאוד מזה של ילדים בחברה החילונית. השוני בולט במיוחד בהיעדרו של ביטוי תקשורתי המתייחס לתרבות ההמונים הפופולרית. עיתונות הילדים החרדית חפה מעיסוק במפורסמים (תרבות ה'סלב') וברכילות (איסור לשון הרע), וממעטת לעסוק באירועי אקטואליה ובמתרחש במדינת ישראל. הדמויות המפורסמות שעליהן היא כותבת הם לרוב רבנים, צדיקים ודמויות מופת מהתרבות ומההיסטוריה היהודית, לרוב באירופה. זר כי יקרא עיתונים אלה יתקשה לזהותם כעיתונים המתפרסמים בישראל. בדיקת זהותם של הכותבים בעיתוני הילדים מציגה תמונה ברורה: נשים הן הכותבות העיקריות. הפונקציה האמהית-חינוכית שממלאות נשים בחברה החרדית מאפשרת להן להשתלב בתחום תעסוקה נוסף, ותואמת את תהליך הפמיניזציה בדומה לזה המתרחש בעיתונות המסחרית החילונית (לימור וכספי, 1994).

בעיתונות הילדים החרדית, ובכלל זה בעיתון **ילדים**, על אף היותו עיתון מסחרי, לא מופיעות פרסומות מטעמים חינוכיים, ורק לעתים רחוקות יימצא תוכן שיווקי המשולב בכתבות נושא.

ייצוגי מגדר של ילדים ומשפחה בתקשורת

חוקרי תרבות מבקרים את תקשורת ההמונים על היותה שותפה במתן לגיטימציה ואישוש לסטראוטיפים מגדריים המשמרים את חוסר השוויון של נשים ואת אפלייתן. תהליך זה מתרחש, בין השאר, באמצעות חשיפה מתמשכת לדימויים המציגים מגדר באופן בינארי: מפרידים בין המרחב הציבורי הפתוח והרציונלי, המשוך לעשייה גברית, למרחב הפרטי הסגור, הרגשי, שבו נעשית העבודה הנשית של טיפול באחרים וטיפול מערכות היחסים בתוך המשפחה (למיש, 2011; Van Zoonen, 1994; Byerly & Ross, 2006). מצב זה נכון שבעתים בחברה החרדית, המציבה באופן מוצהר ואידאולוגי מודלים מגדריים דיכוטומיים ומובחנים. מגמת חיזוק הסטראוטיפים המגדריים בתקשורת הכללית ברורה גם במחקרים שעוסקים בדימויי מגדר בטלוויזיה לילדים (Goetz et al., 2008). במחקרים שבחנו מדיה חזותית, כולל פרסומות המכוונות אל העולם החברתי הזמין לילדים, נמצא כי בדומה לגברים, ילדים מזהים עם "עשייה" בספרה הציבורית, המקושרת עם תכונות כמו פעולה, היגיון, כוחניות, אגרסיביות, עצמאות, שאפתנות, תחרותיות, הישגיות, מעמד חברתי גבוה והומור. בנות, בדומה לנשים, מקושרות ל"קיום" במרחב הפרטי, ומאופיינות כפסיביות, כרגשניות, כמטפלות, כילדותיות, כסקסיות, ככנועות לגברים וכבעלות סטטוס חברתי נמוך. המסרים מעודדים שליטה גברית ביחסים בין המינים ומדגישים את עבודת היופי כמרכזית בהוויית הבנות, באמצעות צרכנות מתמשכת (Callister, Robinson & Clark, 2007). דפנה למיש (2011) מציינת כי גם בישראל, בדומה לטלוויזיה האמריקנית והאירופית, הטלוויזיה לילדים ממשיכה להבליט את דמויות הגברים הבוגרים והבנים הצעירים בתפקידים ראשיים. עם זאת, בין התכניות הרבות המופקות לילדים במדינות שונות, גם בישראל אפשר למצוא תכניות שבמרכזן דמויות נשיות אקטיביות, אינטליגנטיות וחיוניות, המרחיבות את היצע הדימויים האתניים והתרבותיים לילדים (גרוסאוג, 2007; Goetz et al., 2008). ההבחנה בין תכניות המיועדות לבנים לכאלה המיועדות לבנות נובעת משיקולים כלכליים אשר נסמכים, בין השאר, על שיווק נרחב של

סיפר שהוא מקשיב לדף גמרא בווקמן בזמן ההליכה לכולל: "אני מכניס את הקלטת הבאה בתור לווקמן ומנצל את הדרך כדי לשמוע את הדף היומי עם ההסבר, כך אני מקיים את 'ובלכתך בדרך'". נער אחר סיפר כי הוא קורא משניות לפני הצלצול: "חמש דקות זה בערך הזמן שאורך מאז הצלצול עד שבאמת מתחיל השיעור התחלתי לנצל אותו ללימוד משנה ברורה".

ארבע נשים מתארות את הפרקטיקות השגורות לניצול זמן יעיל; רובן ככולן קשורות לבית ולמשפחה. הראשונה, עקרת בית, ממלאת את תפקידה באופן מרשים: "אני מנצלת את זמן השיחה בטלפון כדי לנקות. רכשתי טלפון אלחוטי וברגע שמגיעה שיחה אני נוטלת לידי את הסמרטוט, חומר הניקוי ומתחילה – כיסאות, שולחנות, מסילות תריסים [...] תתפלאו כמה אפשר להספיק". השנייה, טבחית במקצועה, מתארת: "את זמן הטלפונים אני מקדישה להליכה. מכשיר ההליכה עומד בפני החדר ממש ליד הטלפון ובכל עת שהטלפון מצלצל אני מתחילה ללכת [...] והבשורה הטובה ירדתי חמישה ק"ג החודש". השלישית, מורה במקצועה: "על הראשים של הבנות שלי לא תמצאו זחלים למיניהם. שעת המנוחה שלי מוקדשת לניקוי ראשים. מדי יום אחה"צ, אנחנו יושבות יחד על הכיסא הנוח, הבנות מספרות לי את

"ילדים מדברים..."", אך מרביתם נכתבים בידי נשים, כולל מדור ייעוץ, "ריקי המייעצת". כאמור, למרות היותו עיתון מסחרי אין בו כלל מודעות פרסומת.

הייצוג המגדרי של בנים ובנות, כמו גם של גברים ונשים, נבחן באמצעות ארבע קטגוריות תוכן: ייצוגי מגדר במרחב המשפחתי, ייצוגי מגדר במרחב הציבורי-קהילתי, ייצוגי מגדר בשיח הדתי וייצוגי מגדר בשיח כללי-חילוני, שחולצו מניתוח גיליונות שיצאו לאור בין השנים 2009-2005.

ייצוגי מגדר במרחב המשפחתי

מקום חשוב בהוויית החיים של הילד הדתי יש למשפחה ולבית, וסיטואציות רבות וסיפורים רבים מתרחשים בין הילד/ה לבני המשפחה האחרים. הדוגמאות הבאות עניינן דימויים מרכזיים של בנים ובנות בתוך מערכות היחסים בין בני המשפחה וכן מודלים מגדריים של ההורים. אפשר לשמוע בהן קולות של מבוגרים לצד קולות של ילדים. במדור "מישהו כתב פה פתק" מתוארת האווירה המשפחתית בליל שבת: "אחרי הסעודה הבנות הולכות לקרוא ומני ופיני יושבים עם אבא ליד השולחן העגול וקוראים פרשת השבוע. אבא קורא מהחומש ואחר כך מסביר לאט וברור. אחרי ההסבר מביא אבא מדרשים מעניינים ומתוקים ככה גם מני יכול להנות" (גל' 609). ההפרדה המגדרית מתרחשת ומוצגת באופן "טבעי", שכן העיסוק בדברי תורה קיים בתשתית הקשר בין האב לבנים; הבנות אינן חלק ממנו.

במדור "רב שיח – ילדים מדברים", בנים ובנות מתייחסים ללימוד התורה בבית הספר. בעוד הבנות מתייחסות לפרשות השבוע ולנושאי הלימוד, מציינים הבנים את לימוד הגמרא וההלכה. בתשובות על השאלה "איזו מצווה אתם הכי אוהבים לעשות", התמקדו הבנות יותר בעזרה לזולת, בעזרה בניקיון לפני החגים ובמצוות כיבוד הורים, ואילו הבנים התמקדו בקיום המצוות: "להיטהר בערב יום כפור", "לאכול מצה בפסח", "לימוד תורה וכיבוד אם". במובלע אפשר לראות איך תפקידי מגדר מסורתיים הופנמו על ידי הילדים (גל' 433).

המדור "בואו נדבר על זה" נותן במה לילדים בנושא נבחר. אחד המדורים הוקדש לנושא ניקיון והשתתפו בו שלושה בנים וארבע בנות. הגם שהתמונה המצטיירת היא שכל הילדים מסייעים במטלות הבית, ברור כי מהבנות מצפים לסייע בעבודות ניקיון הבית יותר מאשר מהבנים, והן אכן ביטאו ציפייה זו. לשאלה, "באילו עבודות ניקיון וסדר אתם מתמחים?" מפרטות הבנות מגוון מיומנויות, כמו לנקות חלונות, לרחוץ את אחיהן הקטנים, גיהוץ, כביסות, אפייה ואף הכנת סלטים, בעוד הבנים מקפידים להדגיש כי אינם אוהבים לסדר ולנקות ולרוב עזרתם מתבטאת בשמירה על האח הקטן כדי לאפשר לאם ולבנות לבצע את מטלות הניקיון (גל' 625).

בסיפורים רבים מתוארות האמהות כעסוקות בעבודות הנשיות המסורתיות. גם כשהן יוצאות מהמרחב הביתי הן אינן משתחררות מתפקידן. באחד הפרקים בסיפור "המכולת של כרמל", המציג מצבים מחיי היום-יום שעליהם משוחחים במכולת השכונתית ואשר בסופם מסר חינוכי, כתוב: "הנשים שממתינות בתור לחשבון משוחחות זו עם זו על מה שהספיקו כבר לנקות ומה עדיין ממתין להן בבית" (גל' 578). בגיליון נושא שהוקדש לסוגיית "ניצול זמן", כולל "הפנאי" (גל' 577), אותרו דוגמאות רבות בעלות אופי מגדרי. הבנים/הגברים העידו כי הם מנצלים את הזמן בעיקר לעיסוקים הקשורים בדת. אחד הנערים

אקטואליה. זהו ממצא בעל משקל, בהתחשב בעובדה שקהל הקוראים של העיתון כולל בני נוער.

אירוע שזכה בכל זאת להתייחסות צנועה (ביחס למחלוקת הציבורית העזה והממושכת שעורר בחברה הישראלית), היה תכנית ההתנתקות מגוש קטיף בשנת 2005. גיליון חודש תמוז תשע"ה הקדיש לפינוי את עמוד השער. הלוגו של העיתון, כמו גם הכותרות, נצבעו בכתום (צבע המחאה), כביטוי לסולידריות עם המתיישבים. הכתבה, שכותרתה "התנתקות", מנתה ארבעה עמודים ולוותה בצילומים. סגנון כתיבה אינפורמטיבי מאפיין כתבה שעסקה בניגוד שבין הנוף הפסטורלי למציאות החיים הקשה: "כיום, גוש קטיף מונה למעלה מ-7,000 נפש, בלי עין הרע [...] תושבי הגוש ממשיכים לנהל את חייהם באופן שוטף, למרות המרגמות, הניסיונות לחדישות ולפיגועים מצד מחבלים". בהמשך יש התייחסות להיבט דתי: "בגוש קטיף יש עשרות רבות של בתי כנסת, בתי מדרשות, תלמודי תורה ומוסדות חינוך מהם בוקע קול התורה. מה יהיה בעוד זמן קצר? תוהה באוזנינו תמר מנוה דקלים, אני לא דואגת רק לבית שלי. מה יעלה בגורל בית הכנסת שלנו [...] איך ניתן להעביר את בתי העלמין מכאן? [...] איך הדבר יתבצע מבחינה הלכתית?" (גל' 579). מעניין שהתייחסות לפעולות המעוררות קושי הלכתי מיוחסת כאן דווקא לאישה ולא לגבר.

האידאל הלמדני של גברים תלמידי ישיבה יצר מצב תעסוקתי מיוחד שבו נשים הן המפרנסות העיקריות. ממצא מעניין שבלט בביתנו גיליונות העיתון הוא שגברים הוצגו במגוון מקצועות, משמע שאין העדפה ברורה למודל "תלמיד הישיבה". בין המקצועות הגבריים אותרו בעל מכולת, מורה, חזן, מנהל בית ספר ובאופן מפתיע גם חוקר בחברת תרופות. נשים הוצגו אף הן במגוון מקצועות, ובהם מורה, יועצת בבית ספר, עובדת בסלון כלות, מזכירה בקופת חולים, אסיסטנטית לרופא שניניים ועובדת במפעל לייצור מים מינרליים. לעתים הוזכרו עיסוקים הרווחים פחות בקרב נשים, כדוגמת פסיכולוגיה ואף מוסיקאית.

מרבית המקצועות מאפיינים תעסוקה מקובלת בחברה החרדית לגברים ולנשים, וזו הציפייה גם מדור ההמשך. בסיפור בהמשכים "שתי סיכות ביטחון", העוסק באפיזודות שונות ביחסי אב-בת, מביעה האם קורת רוח מכך שיש לה נחת מבתה החכמה. אין מדובר בידע פורמלי, אלא בחוכמת חיים וברגישות לזולת, תכונות המתועלות בבחירת מקצוע בעתיד: "את כבר כמעט יועצת החמיה לי אימא [...] אולי זה יהיה המקצוע שלך בעתיד" (שם). בהמשך הדגש בדברי האם הוא על תכונות "נשיות", כשהמסר המובלע בדיאלוג הוא שמצופה מהבת לא רק שתמלא את תפקידה כאם וכעקרת בית יעילה אלא גם תרכוש מקצוע. מסר זה תואם מציאות שבה הנשים הן המפרנסות העיקריות. המתח הסמוי בין התפקידים הביתיים-משפחתיים המצופים מהבת ובין הרצון לרכישת השכלה וליציאה למרחב הציבורי מוצגים באופן מעניין במדור "סקופיהו". תמרה מנחמת את עצמה וסורקת את רשימת הרווחים הישירים מכך שטרם התקבלה לסמינר: "למדתי להכין עוגת בוטנים [...] יש לי הרבה הזדמנויות לבקר את סבא וסבתא וללמוד מסבתא בישול [...] תפרתי לעצמי בגד לחתונה [...] אני מתפללת הרבה יותר חזק" (גל' 609).

ייצוגי מגדר בשיח הדתי

זיהויו של העיתון כעיתון דתי בא לידי ביטוי במדורים מובחנים כ"פרשת השבוע", "סיפורי חסידים", "סיפורי צדיקים", "חגי ישראל" וכן

חויית יומן ואני מנקה את ראשיהן". גם כאשר היא מתייחסת לזמן המנוחה שלה באופן מפורש, מאליו ברור שאין היא נחה באמת אלא ממלאת את תפקידה האמהי בטיפוח הקשר עם בנותיה אגב ניקוי ראשיהן. אם ללא הפסקה...

בעוד שלוש הנשים הראשונות מייצגות תפקידים מסורתיים המזוהים עם נשים, האישה הרביעית היא אסיסטנטית במרפאה של רופא שיניים. יש כאן מודל למקצוע לא מקובל. אולם גם היא אינה פורצת דרך של ממש, שכן בדרך לעבודה וממנה היא מנצלת את הזמן ביעילות מרבית: "האצבעות שלי כבר עובדות בעצמן [...] את זמן הנסיעה, ההמתנה וכל עת מבזבזת אחרת, אני מנצלת לסריגה: לגדולים ולקטנים סוודרים וחליפות קטנות, צעיפים וכובעי נשים [...] רק חישובו על כל האנשים שיכלו לעשות זאת ומעדיפים לבהות באוויר" (שם).

ייצוגי מגדר במרחב הציבורי-קהילתי

חיי הפרט בחברה החרדית שלובים בחיי קהילה פעילים. מרקם חיי הקהילה מושתת על סולידריות בין חבריה, החיונית לשימור אופיה הייחודי והמסוגר של החברה, שערכות הדתית ותורמה לקהילה הם ערכים מרכזיים בה. סיפורים רבים בעיתון ילדים מעבירים מסר על חשיבות העזרה לזולת. דוגמה לכך נמצא במדור הסיפור בהמשכים "המכולת של כרמל". בפרק "לעזור לתמי" מתואר הרב בקר שאשתו נפטרה ובערב חג הפסח הוא וילדיו חלו בשפעת. הרב מוטרד ממטלות הניקיון לקראת החג: "כמובן שאת הרוב אעשה אני, ואני חושב שכאשר תמי תבריא, גם היא תוכל לעשות חלק מהדברים, אמר הרב בקר, היא בת שש עשרה והיא מאוד אחראית". בהמשך מוזכרים גם שני האחים, הנמצאים בחופשה מתלמוד התורה, שיוכלו לעזור. עד כאן הציפייה לעזרת הילדים מופנית לבת ולבנים. אולם בשלב זה מתערבת בשיחה אחת הנשים, שכנה של הרב הנוכחת במכולת, ומתגייסת לסייע למשפחת הרב: "אני חושבת שיש לי רעיון מצוין אמרה גברת שטרמנקורן [...] אני אדבר עם אביגיל הבת שלך [של כרמל] ועם עוד כמה בחורות ונערות. אני חושבת שכל אחת יכולה לתרום שעה או שעתיים אפילו בימים העמוסים של ערב פסח, לתמי יהיה הרבה יותר קל ונעים לעבוד בחברותא מאשר לבד [...] גם אחרי שמחלימים משפעת הגוף עוד חלש... אסור לילדה שלך לעבוד קשה". הרב שמח על הפתרון המוצע: "אני חושב שתמי תשמח לשמוע זאת, זה ירגיע אותה. הבוקר היא אמרה לי שכאשר היא חושבת על כל מה שיש להספיק עד החג היא לא יכולה לשכב במיטה במנוחה, אפילו שיש לה חום גבוה". השכנה מגייסת לעזרה רק נערות ובחורות כדי שייסעו בעבודות הניקיון. לא עולה על דעתה, או על דעת הנוכחים האחרים, לגייס למשימה החשובה גם בחורים הנמצאים בחופשה. בכך מוטמע המסר השמרני שהאישה/הבנות הן האחראיות לעבודות הבית בעוד הגברים/בנים מוזכרים בעיקר בהקשר של תלמוד התורה. שם הסיפור ("לעזור לתמי") מחזק את המסר המגדרי המבדל – העזרה מוענקת לתמי, הבת, ממנה מצופה (והיא אף מצפה מעצמה) להיות אחראית לניקיון הבית ולהכשרתו לקראת החג. בחירה בכותרת אחרת לסיפור, כגון "העזרה למשפחת הרב בקר", עשויה הייתה להציע מסר אלטרנטיבי ומודל מגדרי מורכב יותר (גל' 625).

ההתייחסות לאירועים חדשותיים המתרחשים במדינה ובעולם הוא חלק מתפקידי החברות שממלא עיתון ילדים. עם זאת, בטקסטים שנבדקו בעיתון ילדים לא נמצאה התייחסות משמעותית לאירועי

ייצוגי מגדר בשיח כללי-חילוני

במדור "מדע וידע" התפרסמה כתבה שכותרתה "ידם הארוכה של המדענים". הכתבה התמקדה בהנדסה גנטית וחשפה בפני הילדים את עבודת המדענים, הגברים, במכון הוולקני. במדור "חיים על חשבון" המציג סיפורים הקשורים למדע, מעניין במיוחד לציין את הסיפור על מדען החוקר את מחלת הסרטן ומחפש לה מזור באיור המעטר את הסיפור נראה גבר, מדען לבוש חלוק לבן ומחזיק מבחנה בידו, ועל ראשו כיפה שחורה גדולה (גל' 625).

"שלייקס שלוק ופפיון" הוא מדור שאלות ותשובות ובו משיב הפרופסור "שלייקס" (גבר) לשאלות הקוראים בנושאי מדע וטבע בשפה וברמת הסבר מדעי מותאמים לגיל הקוראים. המענה על השאלות מוצג בדיאלוג עם שתי דמויות בנים "שלוך ו"פפיון". הילדים מתעניינים במגוון נושאים – החל ב"איך יונת דואר יודעת לעוף ליעדה ולשוב בחזרה" והמשך ב"מה הם מטאורים ומה קורה כשהם נכנסים לכדור הארץ". לעתים נמצא, בדומה לנושא המטאורים, שתשובת הפרופסור מרחיבה ומתייחסת לאירועים בעולם: "כאשר ביקשו לשגר את מעבורת החלל דיסקברי נידחה תאריך השיגור בגלל החשש שמא יפגע בה מטאוריט שהיה בסביבה" (גל' 611).

העיתונים ממעטים לעסוק במתרחש בחברה החילונית בישראל ובאורח החיים שמחוץ לחברה החרדית, אך באמצעות סיפורים מתוודעים הילדים למקומות שונים בעולם. המדור "מסביב לעולם" וסדרת סיפורי המשך, "המסע של בויץ וצלצלת", מציג את קורותיהן של שתי דמויות, בובות פלסטלינה, בן ובת בארצות שונות. באמצעות סיפורים אלה נחשפים הקוראים לתיאורים ולפעילויות הרחוקים מאורח חייהם. נוסף על כך מופיעות מדי פעם כתבות על מקומות שונים ברחבי תבל תוך התייחסות לקהילה היהודית. הכתבה "ביקור באנטוורפן", המשתרעת על פני ארבעה עמודים ומלווה בתמונות צבעוניות, מציגה גם את בורסת היהלומים שחברים בה יהודים חרדים:

אנטוורפן מפורסמת מאוד בתעשיית היהלומים שבה [...] באזור הבורסה שכיה מאד לפגוש יהודים בלבד החסידי המוכר לנו כל כך. שם, בסביבה הגויית, בולט לבוש זה מאד. הגויים מכירים אותם, גם הם מכירים בעובדה שהמוח היהודי – מתאים שישלוט במקום שכזה. השפעת היהודים בבורסה היא כה גדולה עד שמילים באידיש הפכו להיות מונחים בסיסיים במקום וגם הגויים משתמשים בהן בטבעיות גמורה [...] זו קהילה שחיה כמו קהילות רבות שכבר אינן איתנו היום אחרי השואה הנוראה [...] שפת האידיש שולטת ברמה וחלק מבתי הספר וה'חדרים' לבנים אף אימצו אותה לשפת הלימודים הרישמית (גל' 535).

יש לשים לב להבלטת ייחודו של ה"מוח היהודי", למקומה של האידיש כשפת דיבור מקובלת גם מחוץ לתחומי החברה החרדית, ולנקודת המבט המתמקדת בזווית הצרה והייחודית של קהילה החרדית שם. גם במקרה זה מודרות הנשים. הן מוכחדות סימבולית מהמרחב הציבורי (Tuchman, 1978) וההתייחסות היא לגברים בלבד.

במדורי הקומיקס הנפוצים בעיתונים לילדים בסוגה של סיפורים בהמשכים (שטרן, 1984), נמצאו לעתים תכנים כלליים ואף קומיקס בשפה האנגלית, שמטרתו לימוד והנחלת השפה האנגלית כחלק מידע כללי.

במסרים ובערכים המיוצגים במדורים השונים כגון התייחסות לקיום מצוות והקפדה על אורח חיים דתי. בדוגמאות האופייניות שלהלן מועבר מסר היוצר זיקה בין הפרקטיקה הדתית לתפקידי מגדר.

הסיפור במדור "מישהו כתב פה פתק" מתאר הווי לימודים של בנים כשהקרב'ה הוא הדמות המרכזית. במוקד העלילה מוצגת בעיה שפתרונה מושג תוך התייחסות להלכה העוסקת בהשבת אבדה. ההסתמכות על הגמרא מייצגת שיח המתנהל בין בנים בלבד (גל' 579).

הסיפור "ללמוד בכל מקום ובכל מצב" מתרחש בחג השבועות, חג מתן תורה. בעוד נשות המשפחה טרודות במטבח בהכנות לקראת החג, סבא ידידיה חש ברע ונופל למשכב. ליל החג אומר הסב בעצב: "אני חושב שזו הפעם הראשונה מאז שאני זוכר את עצמי, שלא אלך ללמוד בבית הכנסת בחג השבועות". הגברים במשפחה, בלוויית חברים נוספים, מתארגנים ללמוד תורה ליד מיטת חוליו של הסב. וכך "כל אותו לילה נשמע קול לימוד התורה בביתנו [...] בבוקר החג השתפרה מאוד הרגשתו של סבא ואני ידעתי שזה בזכות התורה שהיא מצילה ושומרת מכל רע" (גל' 433). לצד המסר הדתי על סגולותיה של התורה כמצילה וכשומרת מעוצבת הבחנה מגדרית ברורה: הנכדה ונשות המשפחה עסוקות בהכנות לחג ובטיפול, בעוד הגברים עסוקים בקיום מצוות החג. הנשים מודרות מהחברותא הגברית המתכנסת ללמוד תורה אף על פי שההתרחשות היא בבית. גם כשהן שוהות במרחב "שלהן" השתתפותן היא פועל יוצא של סוג הפעילות וככל שהדבר נוגע ללימוד תורה באופן ברור, שאינו מעורר תהיות, אין חלקן עם הגברים.

מעניין וחדשני במיוחד הוא המדור "סקופיהו", המעוצב בפורמט של עיתון ומתאר את קורותיהם של בני משפחת ירמיהו. חלוקת התפקידים בעיתון בין האם והאב משמרת את הסדר החברתי: האם תפקידה לערוך ולעצב את הגיליון בעוד האב הוא הסמכות הדתית וממלא את תפקיד הוועדה הרוחנית (כמקובל בכל עיתון חרדי).

ליל הסדר הוא טקס מרכזי בתרבות היהודית, המכונן את הזהות והזיכרון ההיסטוריים. בהגדה של פסח, הטקסט המלווה את הטקס, מודרות הנשים מהצייוי העיקרי "והגדת לבנך" כך גם ביחס לארבעת הבנים ולדמויות מרכזיות נוספות. נראה שהנשים, שתפקידן בכינון הזהות ההיסטורית שולי, מודרות מהצייוי לזכור ומתמסרות לעבודת הניקיון. למרות חדשנותו ברמת התכנים, משמר המדור עמדה מסורתית בכל הקשור לחג. בעוד האב אחראי לכתיבת טור הלכתי לקראת החג ובקיום מצוות סילוק החמץ, מתוארת האם בממלכתה הביתית, המטבח, "באמצע הכנת הכופתאות למרק", ובהמשך האב משחק עם הבנים, ואילו "הבנות הכינו כדורי שוקולד לקריעת ים סוף בשבת". הפנמת התפקיד הנשי והנחלתו לדור הבנות מוצגות בדברי האם, העסוקה בעיקר בענייני ניקיון הבית בעת שהיא כותבת לבתה: "מה זה משנה מה חושבים האחרים על הבית שלנו את יודעת שניקית אותו טוב ואין חמץ, וזה העיקר" (גל' 578).

בתום ליל הסדר מתוארים האב והבן כמי שהתעייפו מאוד ומשום כך "לא ניסו למצוא את נתיב בני ישראל במדבר", ואילו הבת מתוארת כמי "שנשארה רגועה גם כשהמפה שהיא עמלה לכבס ולהגהץ הוכתמה והתקמטה" (שם, ההדגשה שלנו). משמע, הציפייה היא שעליה להגיב אחרת, להתרגש מכתמים במפה. אין כלל התייחסות לכך שהאם והבת שטרחו רבות בניקיון הבית אולי עייפות.

סיכום

בחנתי במאמר את הייצוג המגדרי בעיתון החרדי המסחרי **ילדים** באמצעות ארבע תמות: ייצוגי מגדר במרחב המשפחתי, ייצוגי מגדר במרחב הציבורי-קהילתי, ייצוגי מגדר בשיח הדתי וייצוגי מגדר בשיח הכללי-חילוני. ביקשתי לבחון אם עיתון הילדים המצורף למגזין שמקדם פתיחות יחסית לעיתונות החרדית דהיום, מבטא ייצוג מגדרי ומציע מודלים מורכבים או שמא משמר תפיסה פטריארכלית-מסורתית בין המינים. התמונה המצטיירת היא שבמנעד שבין ייצוגי מגדר שמרניים לייצוגים מקדמי שוויון נוטה השיח בעיתון לקוטב המסורתי-שמרני. התפקיד החינוכי של עיתון הילדים החרדי מתורגם לחינוך דתי-יהודי-ערכי. העיתון מדגיש ערכים כגון לימוד תורה, תרומה לקהילה, מתן בסתר, לצד מידות אישיות תרומיות כצניעות ולמדת. הצניעות כדרישה נורמטיבית של התנהגות מופנית לבנים ולבנות – אך "משטור הגוף" של הבנות הוא חמור וקיצוני יותר. המסר מודגש גם ויזואלית, שכן העיתון נעדר לחלוטין צילומי נשים ונדיר למצוא בו צילומי בנות. הדרך המקובלת להציג בנים ובנות כאחת היא באמצעות איורים שאינם מבליטים את מתאר הגוף. אפשר לטעון כי הבנות זוכות בעיקר ל"קול" בעיתון ופחות לדימוי ויזואלי.

ניתוח הטקסטים העיתונאיים מלמד כי על האדם החרדי לבחון את עצמו באופן תמידי. העיתון מלמד ומחנך למערך תפקידים אידאלי, מה נדרש מאישה יהודייה טובה ומהו גבר יהודי ראוי להערכה. לשון אחר, העיתון ממלא תפקיד חשוב בתהליך החברות לתפקידי מגדר ברורים בחברה החרדית, ומשמש סוכן פיקוח של הקהילה במגמה להביא למנגנוני הפנמה ולפיקוח עצמי בקרב הקוראים והקוראות הצעירים. שני המינים זוכים לייצוג במדורים השונים בשני המרחבים, המשפחתי והקהילתי-ציבורי. התפקידים המצופים והתכונות המיוחסות לבנים ולבנות שונים בתכלית: מהבנים מצפים להתמיד בלימוד ולהעשיר את עולמם הרוחני, לקיים את המצוות ואף לגלות סקרנות, עצמאות ויוזמה. מהבנות מצפים לרוב להשתתף בפרקטיקות שכוללות תחזוקת בית וטיפול באחים הצעירים. התכונות ה"נכונות" הן קונפורמיות וצייתנות, יעילות ורגישות, כמו גם גילוי של יכולת תמיכה והכלה. בשיח הכללי, במדורים שעוסקים במדע וטבע מוצגת לרוב פעילות של בנים והמודלים להתייחסות, כגון המדען והחוקר, הם של גברים. הסיפורים בעיתון עסקו לעתים תכופות בתיאור אינטראקציות בין אמהות לבנות ובין אבות לבנים. אפשר לראות בכך שיקוף של המציאות ובה בעת עיצוב מגמת-דידקטי לעולם אידאלי מופרד מגדרית. לצד סיפורים אלה נדפסו סיפורים מעטים שבהם בנים משתתפים במטלות משפחתיות ובנות מכינות עצמן ללימודי מקצוע. הסבר אפשרי לכך הוא גודלן של המשפחות במגזר החרדי כמו גם המצב הסוציו-אקונומי הנמוך שלהן, שאינו מאפשר קניית שירותים חיצוניים. באופן מפתיע לא נמצאה העדפה ברורה למודל האידאלי של תלמיד הישיבה, "התלמיד חכם". מספר המקצועות הרחב יחסית המוצע לנשים משקף את התמורות המתחוללות בחברה החרדית. משמע, המציאות המשתנה זוכה לביטוי, גם אם במובלע, בטקסטים המופנים לקהל היעד, הילדים.

באשר למבנה העיתון – מדורים מסוימים ממלאים תפקיד של שימור תפקידי המגדר המסורתי בעוד מדורים אחרים מציעים מנעד רחב יותר של תפקידים הן לבנות הן לבנים. מסרים מסורתיים משובצים לעתים בפורמט, בעיצוב ובשפה עדכניים כדוגמת המדור "סקופיהו" וכן מדורי המדע, הטבע ומדור החידונים. ראוי להדגיש את התפקיד

המיוחד שממלאים הסיפורים בהמשכים שמופיעים בפורמט מאויר של קומיקס. שפת הקומיקס שבמקורה מאפשרת גם הצגת דברי ביקורת, מתאפיינת בעיתון **ילדים** בתכנים שמרניים. עלילותיהן של רבים מהסיפורים מתרחשות בקהילות היהודיות במזרח אירופה, ובמוקדן הרבי וערי הקהילה, לרוב תוך ביטול סימבולי של הבנות. בשל האיסור על צפייה בטלוויזיה תורמת שפת הקומיקס הצוירת גם ממד ויזואלי, מעין תחליף מודפס למדיום החסר. אף על פי שהעיתון **ילדים** הוא חלק מעיתון מסחרי – הוא היה חף מפרסומות בתקופה הנבדקת, כמקובל בעיתוני ילדים חרדיים אחרים.

לבסוף, למרות ההפרדה המגדרית שמאפיינת את מרבית הטקסטים והסוגות בעיתון **ילדים**, העיתון עצמו הוא מרחב מפגש לשני המינים. הקריאה בו מאפשרת לבנים ולבנות ללמוד ולהכיר זה את זה ואף לנהל ביניהם דיאלוג. העיתון נותן במה לקול הנשי בצד הקול הגברי, במסגרת הסיטואציות המתוארות במדורים השונים. העיתון מציע, למרות הכול, מרחב סמלי משותף לבנים ולבנות.

הערות

- 1 חוק החינוך הממלכתי, שנחקק בשנת 1953, הכיר בדרישתה של ההנהגה החרדית לשמור על עצמאות מוסדות החינוך שלה. מוסדות אלה, שהוקמו ברובם על ידי אגודת ישראל, אינם מצויים בפיקוח משרד החינוך.
- 2 עיתונות הילדים החילונית התאפיינה בראשית המדינה בהקניית ערכים קולקטיביסטיים ולאומיים. בשלהי שנות השבעים השתנה תפקידה ליצירת חוויה לילד וכך, "במקום חינוך עברו לפיתוי", גלברט-אבני, 1993. ראו גם צורן, 1982; שיכמנטר, 2007.
- 3 בשנת 1969 יצא לאור **זרקור**, עיתון הילדים החרדי הראשון בישראל, תחילה כדו-שבועון ואחר כך הפך לשבועון. בין חידושי העיתון היה פרסום סיפורי קומיקס וסיפורי מתח, שני סוגות ספרותיות שלא רווחו עד אז בקרב החרדים. בימים אלה אנו עורכות מחקר מקיף הבוחן ייצוגי מגדר של ילדים בפרסומות טלוויזיה. הממצאים הראשונים מלמדים כי גם בעשור האחרון קיימים הבדלים מגדריים בייצוגי בנים ובנות.
- 4 ההתייחסות לייצוגי משפחה בתקשורת נובעת מכך שהמשפחה היא הסביבה הטבעית של הילדים. בתקשורת מוצגים ילדים לעתים תכופות בהקשרים משפחתיים (Alexander, 1994).
- 6 העיסוק בדימויי גוף בסיפורים נדיר. שתי הדוגמאות הבאות מן המדור "ילדים מדברים", העוסק בדברים המטרידים את הילדים, הן בבחינת היוצא מן הכלל שאינו מעיד על הכלל: "אני רזה מאוד וכולם תמיד אומרים לי איזה רזה. לפעמים זה מגיע לידי בושה". והשנייה: "אני מתבייש שרגלי עקומות וצוחקים עליי" (גל' 535).

מקורות

- בר-אל, עדינה (2001). עיתונות ילדים והתחלה. **מעגלי קריאה**, 28, עמ' 54-59.
 ברוך, מ' (1991). **ילד אז – ילד עכשיו: עיון משווה בספרות הילדים הישראלית**. תל אביב: ספרית פועלים.
 בר יוסף, ר' (2000). "ילדות בסביבה החברתית המשתנה של סוף האלף השני", **מגמות**, (3), עמ' 365-381.
 גלברט-אבני, ע' (1993). "החינוך, הפיתוי והקווים האדומים", בתוך: **ספר השנה של העיתונאים**, עמ' 131-135.
 גר, צ' (1990). "עולם קטן או חפש ערך אהבה: עיתוני הילדים מאז ועד עתה", **ספרות ילדים ונוער**, יז(א), עמ' 43-46.
 גרוסאוג, ר' (2007). **זו ילדותי השנייה: דימוי הילדות בתוכניות הילדים והנוער בערוץ הראשון בין השנים 1968-1978**, עבודת מוסמך, האוניברסיטה

העברית בירושלים.
 דר, י' (2007). "בא ילד לחתום על דבר לילדים: מגויסות ואי מגויסות בדבר לילדים", קשר, 35, עמ' 110-117.
 וילאן, י' (1993). "מוטיבים מרכזיים בסיפורי הילדים בעולם החרדי", מעגלי קריאה, 20-22, עמ' 43-67.
 וימן, ג' (2000). "מגדר ופרסומות: נשים וגברים בתשדירי הפרסומות הטלוויזיונית בישראל", מגמות, 32, עמ' 485-466.
 זומר, ד' (2009). "מציאות משפחתית: ייצוג המשפחה הישראלית ב'סופר נני' עבודת מוסמך, אוניברסיטת חיפה.
 חובב, ל' (1995). "ספרות ילדים חרדית-ריאליסטית או דידקטית?", ספרות ילדים ונוער, ג-ד, עמ' 20-35.
 חזן, מ' (2002). "עיתונות לחמת: השתקפות מלחמת העצמאות בעיתוני ילדים", קשר, 32, עמ' 114-125.
 לימור, י' וד' כספי (1994). "הפמיניזציה בעיתונות הישראלית", קשר, 15, עמ' 37-45.
 למיש, ד' (2000). "אם אתה לא שם אתה לא קיים", בתוך: ח' הרצוג (עורכת), חברה במראה (עמ' 359-379), תל אביב: אוניברסיטת תל-אביב.
 --, (2010). "המשפחה ודימויה באמצעי התקשורת: יחסי קרבה וריחוק", בתוך: ו' מילבאור, ול' קליאק (עורכות), משפחות עובדות בישראל (עמ' 89-115). תל-אביב: פלס, המכללה למינהל.
 --, (2011). "הבנים על הבנות: מיפוי מגדר ומשפחה של תוכניות טלוויזיה לילדים בישראל", מסגרות מדיה, 6, עמ' 61-88.
 מלח, א' (1993). "ספרות הילדים החרדית כתופעה תרבותית ישראלית", באמת, 6, עמ' 27-45.
 נריה בן שחר, ר' (2011). "דימויים וייצוגים של נשים בעיתונות החרדית מקום המדינה ועד ימנו", קשר, 41, עמ' 88-100.
 נשיא, מ' וד' בריטל (2012). "השתקפות התשתית הפסיכולוגית-חברתית של סכסוך בלתי נשלט בעיתונות ילדים ונוער פלסטינית (1996-2007)", מגמות, 2, עמ' 309-336.
 סיון, ע' וק' קפלן (עורכים) (2003). חרדים ישראלים: השתלבות בלא טמיעה? תל אביב וירושלים: הקיבוץ המאוחד ומכון ון ליר.
 פוגל-ביז'אוי, ס' (2003). "משפחתיות בישראל: שינוי והמשכיות". בתוך: צ' מלר (עורכת), האשה בישראל ובחברה היהודית לזרמיה ולדורותיה: תכנית הוראה בנושא חינוך ושוויון בין המינים (עמ' 266-287). תל-אביב: עיריית תל-אביב-יפו ומועצת הנשים.
 פוסטמן, נ' (1986). אובדן הילדות. תל-אביב: ספרית פועלים, עמ' 63-129.
 פירסט, ע' (2000). "בישראל אין כל חדש?! דימויים של גברים ונשים בפרסומות הישראלית הכתובה", פתח, 4, עמ' 127-156.
 פרינס-מלר, ר' (2007). ערכים בעיתונות הילדים הדתית-לאומית בין 1947-2005. עבודת מוסמך, אוניברסיטה העברית בירושלים.
 צורן, ר' (1982). מסרים פסיכולוגיים בעיתון ילדים, עבודת מוסמך, ירושלים, אוניברסיטה העברית.
 צרפתי, א' (1998). "עיתונות בשירות המשיח", קשר, 24, עמ' 16-46.

צרפתי, א' וד' בלייס (2002). "בין 'מובלעת תרבותית' ל'מובלעת וירטואלית', החברה החרדית והמדיה הדיגיטלית", קשר, 32, עמ' 47-56.
 צרפתי, א' וד' לירן-אלפר (2010). "ברוך שלא עשני אישה? ניצני שיח נשי-פמיניסטי בעיתונות החרדית המסחרית", קשר, 40, עמ' 126-138.
 צרפתי, א' וד' זאבי (2012). "מדברים כהלכה: על הרטוריקה של פרסומות בעיתונות החרדית", מסגרות מדיה, 8, עמ' 89-114.
 קרץ, ג' (1999). מעריכים ומכתבי עתים: עיונים בתולדות העיתונות העברית והיהודית. תל-אביב: ירון גולן.
 קפלן, ק' (2006). רבות רעו"ת צדיק: קווים לתולדות העיתונות החרדית בישראל, למאפייניה ולהתפתחותה. תל-אביב: מכון הרצוג, אוניברסיטת תל-אביב.
 שביט, ז' (1996). מעשה ילדות: מבוא לפואטיקה של ספרות ילדים. תל-אביב: האוניברסיטה הפתוחה.
 שטרן, ד' (1984). "הקומיקס כתמונת עולם וכספרות ילדים", בתוך: מ' ברוך ומ' פרוכטמן (עורכות), מחקרים בספרות ילדים (עמ' 46-57). ירושלים: אוצר המורה.
 שיכמנטר, ר' (2007). תהליכי אוטונומיזציה של מערכת הספרות הישראלית לילדים ולנוער, מקרה מבחן: העיתונים דבר לילדים, משמר לילדים והארץ שלנו לנוכח המעבר מיישוב למדינה, עבודת דוקטור, אוניברסיטת תל-אביב.

Alexander, V.D. (1994). "The Image of Children in Magazines Advertising from 1905 to 1990", *Communication Research*, 21, pp. 742-765.
 Byerly, C. & K. Ross (2006). *Women and Media: A Critical Introduction*. Malden, MA: Blackwell Pub.
 Callister, M.A., T. Robinson & B.R. Clark (2007). "Media Portrayals of the Family in Children's Television Programming during the 2005-2006 Season in the US", *Journal of Children and Media*, 1(2), pp. 142-161.
 Goetz et al. (2008). "Gender in Children's Television Worldwide. Girls and Boys and Television: The Role of Gender", *Television* 21/2008/E, p. 4 www.izi.de/english.
 Jennings, N.A. & E.A. Wartella (2007). "Advertising and Consumer Development", in N. Pecora, J.P. Murray & E.A. Wartella (eds.) (2007). *Children & Television: Fifty Years of Research* (pp. 149-182). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
 Lewin-Jones J. & B. Mitra (2009). "Gender Roles in Television Commercials and Primary School in the UK", *Journal of Children and Media*, 3(1), pp. 35-51.
 Tuchman, G. (ed.) (1978). *Hearth and Home: Images of Women and the Media*. New York: Oxford University Press.
 Van Zoonen, L. (1994). *Feminist Media Studies* (pp. 11-42). London: Sage.